

Benyhe Bernát

Kétféle ember... – a magyartanár Bulányi

Tudjátok: kétféle ember van... – mosolyodott el sokszor Gyurka bácsi, akinek kemény, határozott s így sokszor megosztó személyisége bizony különböző hallgatókban a mondat különböző befejezéseit implikálhatta volna (jézusi — nem jézusi, kollaboráns — ellenálló stb.); de az őt ismerők tudták a folytatást: a magyartanár – meg a többi.

Az életmű vége felől vizsgálva ezt a kijelentést annak értelmezője maga is mosolyoghat, s nem biztos, hogy csupán a szelíd nosztalgiától hajtva... Egyrésztől ismert, hogy a Bokor alapítója utoljára éppen a magyar irodalom iránti rajongása okán került közéleti viták keresztútjába; másrészt az őt ismerők a piarista tanárszerepe felett is kételkedve siklottak át.

Én, a Bokor „harmadik generációjának” tagja, gyerek, kamasz, fiatal, csak élete utolsó tizenöt esztendejében ismerhettem Bulányi atyát – de hogy nem pedagógus alkat, azt hiszem, nemcsak én éreztem így. Mintha az idősebbek, régi harcostársak is elnéző iróniával kezelték volna a köztiszteletben álló aggastyán naiv lelkesültségét első szerelme, a magyartanítás iránt.

Mi, legfiatalabbak, feszengtünk ifjúsági miséin, szenvedtünk a megszólalás kényszerétől, a kimondatlan elvárástól, hogy okosat, nagyot mondjunk, a legifjabbtól az idősebbek felé tartó hozzászólási rendtől, egyáltalán: a rendtől... Persze, tulajdonképpen ezért (is) voltunk ott, ehhez akartunk felnőni – de hogy egy „próféta” pedagógus is legyen, ezt nem is vártuk el.

Annál izgalmasabb most, távlatot nyerve (nemcsak kamaszkoromtól, hanem a huszadik századi magyar egyháztörténet egyik alakító szereplőjének közvetlen, személyes hatásától is) vizsgálni az életutat, akár ilyen, a lényegi kérdésekhez mérve nyilvánvalóan mellékes vonatkozásaiban is.

Mindenekelőtt fontos nemcsak tisztázni: tudatosítani – hihetetlen tág, a huszadik századi és jelenkori magyar történelem minden fontos fordulatát átfogó, kilencvenéves életútról beszélünk. A történetírás közhelye, hogy minden szakaszolás önkényes, hiszen a változások mögött mindig húzódik valamiféle kontinuitás, ami egyfelől megszakítottságként tűnik fel, másfelől értelmezhető folytonosságként is – mégis szükségünk van korszakok és korszakhatárok kijelölésére, hogy fogódzókat nyerjünk, a rendnek legalább valami bevallott illúzióját, amely megkönnyíti értelmezési kísérleteinket. A Bulányi-életút alig befogható távlatai szépen illusztrálják ezt a kettősséget.

Bulányi atya pedagógiai kompetenciáiról nem mondhatunk ítéletet a harmadik évezredből szemlélve azt, ha nem tudatosítjuk, hogy a Horthy-rendszer Magyarországnak gimnazista tapasztalataiból táplálkozott, s az 1943-tól kezdődő tanárévek során formálódott – de ezt a formálódást az 1952-es bebörtönzés meg is akasztotta. Az általa képviselt pedagógiai attitűd, amely az új

ezredév Magyarországon porosz-konzervatív színben tűnik fel, hetven éve nagyon is újító szellemű lehetett.

Köztudott, hogy a piarista nevelés a szigorú pedagógiai elvek mellett nagy hangsúlyt fektet a diákok tanórán kívüli foglalkoztatására is, ez pedig a vallási-erkölcsi nevelés mellett a közösségteremtő programok szervezésében is megnyilvánul, illetve különösen Trianon után nagy hangsúlyt kapott a piarista iskolákban a magyarságtudat, a hazaszeretet elmélyítése is. Bulányi György már novíciusként s később ifjú tanárként is önképzőkört szervezett, prefektusként terelgette az ifjúságot, regőcsoportot vezetett, részt vett a cserkészetben, nyaranta kirándulásokra és táborozni vitte diákjait. Mindebben nem volna semmi különleges, hiszen minden valamire való fiatal piarista hasonló módon vetette bele magát a nevelői munkába... Hogy ennél az ő esetében mégis többről lehetett szó, azt egyfelől jól mutatja, ahogyan a változásokra reagált a világháborús, majd kommunista fordulatot szenvedő ország kusza viszonyai között. Mert új utakat keresni, új formákkal kísérletezni, amihez a legfontosabb inspirációt a Kolakovics álnéven bemutatkozó horvát jezsuitától, Stjepan Tomislav Poglajentől kapta. Ez vezetett végső soron a kisközösségi forma megszületéséhez, amelynek demokratizmusa gyökeresen eltért nemcsak az iskolai keretek közé szorított hittanórák, de az éppen feloszlott hitbuzgalmi egyesületek hierarchikus, tekintélyelvű viszonyaitól is. Másrészt ugyanakkor úgy tűnik, nemcsak kezdeményezőkézsége, bátor kísérletező kedve miatt válhatott csakhamar kisközösségek országos hálózatának vezetőjévé – már akkor meg lehetett benne az a személyes karizma, amely később is megkerülhetetlen személyiséggé tette, s amely – bármilyen meglepőnek is tűnik ez az életút végéről szemlélve – mégiscsak valamiféle liberális pedagógiai attitűdből fakadt. Minderről persze nehéz ma képet alkotnunk, de akadnak azért olyan források, amelyek egy-egy részletet felvillantva megmutatják, milyennek is tapasztalták Bulányi atyát akkori követői. Az alábbi állambiztonsági jelentés példának okáért egyik legkedvesebb tanítványától származik:

„Egyetlenegy csoportmunkát végző pap sem tudott olyan fesztelen, de mégis fegyelmezett viszonyt létesíteni a vezetőségi tagokkal, mint ő. [...] Szerinte két embernek az egymáshoz való viszonyát lényegesen befolyásolja a megszólítási forma. Ezért ő már akkor tanulmányozta a gyermekeit olyan szempontból is, hogy a tegeződési formával kiket hozhat egészen közel magához úgy, hogy azok értékelni tudják ezt a viszonyt, s ne fajuljon el bizalmaskodássá, hanem elválaszthatatlanul hozzá fűzze őket.” (Bulányi, 2005.)

Feltételezhető, hogy ezek az apróságok is jelentősen hozzájárultak a közösségi modell gyors terjedéséhez már a háború utáni, bebörtönzés előtti években is, a hatvanas évek végi újrakezdés után pedig hatványozottan – ezt látszik legalábbis alátámasztani, hogy a Bulányi atya életművét vizsgáló (csekély számú) tudományos igényű tanulmányok egyike éppen ezzel a kérdéssel foglalkozik. Árpád von Klimó a katolikus önértelmezés 1960-as években demokratikus illetve diktatórikus feltételek közt jelentkező új irányait kutatva az olasz Don Lorenzo Milani ténykedését Bulányi György magyarországi működésével hasonlítja össze, s nagy jelentőséget tulajdonít annak a liberális pedagógiai szellemnek, amely mindkettejük munkásságában megfigyelhető. (Klimó, 2007.)

„[...] mindketten saját kiscsoportjaikban kritikai hangvétellű, nyílt párbeszédet folytattak, amelybe valamennyi csoporttagot bevonták. Mindketten arra törekedtek ugyanis, hogy áthidalják

a laikusokat a papságtól elválasztó hagyományos árkokat. Ezzel mindketten a közösségükben hathatósan hozzájárultak, hogy megtörjön a katolikus egyházban és a társadalmakban mindaddig normálisnak tekintett hierarchikus és tekintélyelvű magatartásmód. [...] Az egyes nézeteik és tetteik iránt, különösen az 1960-as évek második felétől megmutatkozó egyre növekvő lelkesedés arra utal, hogy idejekorán megérezték azt a korszellemet, amely felé a II. Vatikáni Zsinat is tájékozódott. [...]

[A]z erős pedagógiai vonás, amely számukra együtt járt az egyenlősítő és tekintélyelvet elvető oktatási eszmékkal, teljes egészében megfelelt a korszerű új képzési elképzeléseknek. Mindketten arra törekedtek például, hogy minél hamarabb, minél több oktatási tevékenységet átadjanak diákjaiknak, vagyis azt az eszmét kívánták megvalósítani, hogy minden diák mihamarabb kerüljön abba a helyzetbe, hogy saját maga is oktathasson. Ez a szakmában *transfer of learning* elnevezéssel illetett elképzelés mindkét pap munkájában meghatározó szerepet játszott. Mindezzel az volt a céljuk, hogy a laikusok is mélyebben megértsék a vallást, az oktatás tegye lehetővé számukra, hogy önmaguk is elmélyüljenek a hit kérdéseiben, és mindezt a papok vagy az egyház közvetlen segítségével nélkül tegyék. A laikusok számára lehetőséget kívántak biztosítani, hogy az igazságtalan és veszélyes külvilágban az oktatás révén tegyenek szert öntudatosságra, autonómiára és önállóságra; vagyis mindarra, amit az állam megtagadott tőlük, annak ugyanis csak tevékeny munkaerőre van szüksége. Mindkét esetben modernnek mondható a pedagógia, ugyanis egyre inkább figyelembe vette az egyes diákok, illetve közösségi tagok specifikus gondjait, érdekeit és szükségleteit, mindazt, amit a tekintélyelvű és homogenizálásra törekvő iskola-, illetve oktatási rendszer *egyik esetben sem* tett meg. Az oktatás lett volna az öntudatos élet alapfeltétele, mely az aktívabb politikai és szociális elkötelezettség, valamint végül az evangélium mélyebb megértése révén teljesebben ki. A diktatúra számára ez különösen nagy kihívás volt, ezért minden eszközzel igyekezett „bomlasztani” a Bulányi által vezetett kiscsoportokat és egyben megakadályozni az atya munkáját.” (Klimo, 2007.)

A közösségi modell demokratikus jellegét maga Bulányi atya is gyakorta hangsúlyozta, idővel ez vált a Bokor egyik identitásképző karakterisztikus jegyév a hierarchikus egyházi gyakorlattal szemben:

„[...] itt is van szükségképpen vezető, az, akit a társaság elfogad. Ez [...] élesen különbözik a kialakult templomi rendtől. Ott az a vezető, aki kijelöltetett, itt az a vezető, aki össze tud szedni és össze tud tartani embereket. Éveken vagy évtizedeken keresztül. De ez csak úgy lehetséges, hogy az összejöveteleken mindenkinek azonosak a hozzászólási lehetőségei, mindegyikük érvényesülhet. Ez olyan világ, amelyikben semmiféle mesterséges tekintély nincs. Olyan világ, ahol egy-egy beszélgetésben részt vehetnek laikus férfiak, laikus nők és papok is, sőt lehet, hogy a közösségnek a vezetője éppen egy laikus nő. [...] Ez a formai része. De ez nem jelentéktelen, mert arra mutat rá, hogy nincsen olyan: ez így van, mert én mondom. A templomban a dolgok úgy vannak, mert a pap mondja. Aztán ha valakinek nem tetszik, hát legföljebb többet nem megy el oda. Egy hatóság által kinevezett személy azt prédikálja, amit kell. Erre lehet azt mondani, hogy igen, meg ki lehet menni a templomból. Csak éppen azt nem lehet mondani, kérem, én ezt nem így gondolom.” (Szakolczay, 1989.)

Vagyis úgy tűnik, az az alig néhány évig tartó tanári gyakorlat, amelyre olyan édes nosztalgiával gondolt vissza Bulányi atya, s amely mégis oly valószínűtlennek tetszhetett mindazoknak, akik csak az életút második felében kerültek a Bokor alapítójának közelébe, mégis csak fontos megalapozását jelenthette a bázismozgalom formáját adó kisközösségi modellnek. Az a pedagógia pedig, amely hetven éves távlatból esetleg merevnek, poroszosnak tűnik, a második világháború katasztrófáját élő országban új, bátor és mind a felbomló úri világhoz, mind a kiépülő diktatórikus keretekhez képest forradalmian szabad volt. Bulányi atya piarista (és) tanári identitása kétség kívül csupán marginális részét képezi az életműnek – azonban fontos részletinformációkkal szolgálja annak értelmezését.

Csakhogya az idézett frázis szerint nem elég tanárnak lenni – a magyartanár, aki igazán különb a többiektől...

Bulányi atya irodalomszeretete és irodalmi műveltsége közmondásos volt – szeretett szavalni, számtalan verset tudott kívülről, s könyveiben, tanulmányaiban, naplóiban is lépten nyomon szépirodalmi idézetekbe botlunk. A közösség tagjainak jóvoltából készült egy adatbázis, amely megkísérli összefoglalni – az 1990 után nyomtatásban is megjelenni – nem kimondottan teológiai jellegű műveinek irodalmi idézeteit: a táblázat 557 soros – vagyis több, mint félezer különböző irodalmi alkotást idézett írásaiban... Ugyanakkor az idézett szerzők köre érdekes aránytalanságokat mutat:

szerző	összes előfordulás	idézett művek száma
Ady Endre	102	34
Arany János	100	40
Vörösmarty Mihály	71	21
Babits Mihály	59	24
Sinka István	47	16
Petőfi Sándor	43	16
Sík Sándor	38	16
Szabó Lőrinc	31	10
József Attila	22	12
Prohászka Ottokár	21	7
Kosztolányi Dezső	8	6
Weöres Sándor	8	3
Ottlik Géza	1	1
Pilinszky János	1	1
Rousseau	5	3
Goethe	4	3

Egyfelől látható, hogy a világirodalommal szemben a magyar abszolút elsőbbséget élvez, ráadásul a legtöbbet idézett külföldi szerző – Rousseau – nem is kifejezetten a szépirodalom klasszikusa... A másik aránytalanság a korszakok között észlelhető: a romantika és a klasszikus modernség szerzői messze felülreprezentáltak, ugyanakkor későmodern alkotóval alig, kortárral pedig egyáltalán nem találkozhatunk. Meglepő végül az is, hogy két papköltő is igen előkelő helyet kapott a listán – majdnem annyi Prohászka-idézetet olvashatunk, mint József Attilától származó részletet, Sík Sándor gyakorisága pedig Petőfiével vetekszik.

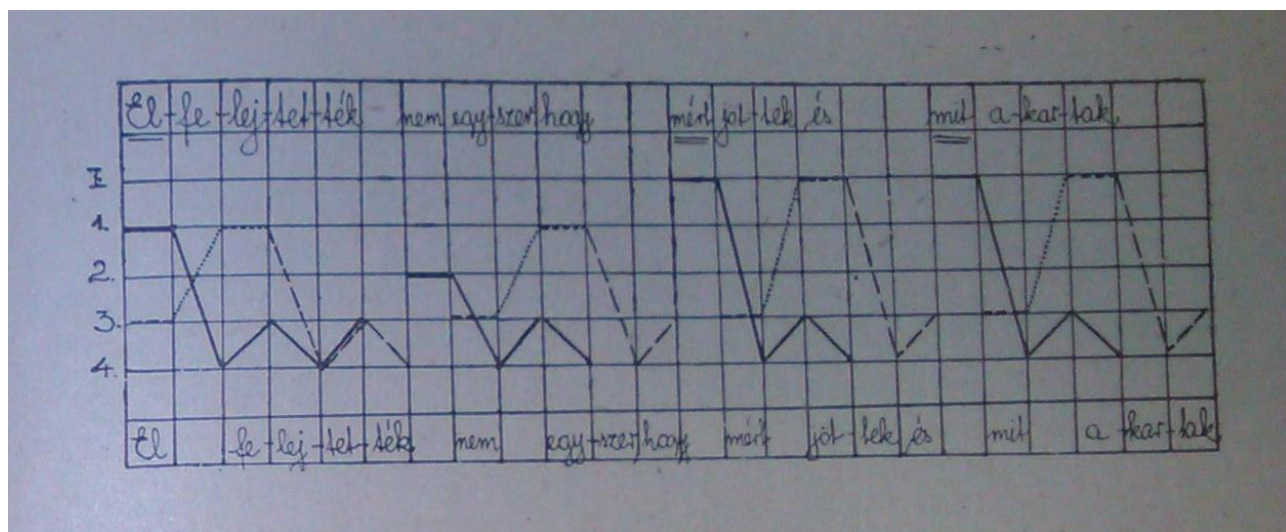
A magyarázatok közt elsőként újfent a generációs különbség jelentkezik. A szellemét a népnemzeti irányzat divatjától hangos harmincas években pallérozó ifjú piarista diák irodalmi görcsövébe elsősorban a XIX. század nagy romantikusai kerülhettek, s az első benyomások nyilván meghatározták a későbbi eszmélkedést is. Egy-két irodalmi vitám-beszélgetésem is erről győzött meg a már nagyon idős, de szellemileg még egészen friss Gyurka bácsival. Különösen emlékezetes volt a legújabb irodalomtörténeti összefoglalóról, a „neospénótnak” nevezett, Szegedy-Maszák Mihály szerkesztésében 2007-ben megjelent *A magyar irodalom története*i című háromkötetes irodalomtörténetről folytatott eszmecsere. Hogy milyen érvek és ellenérvek hangzottak el akkor, azt nehéz volna visszaidézni, azonban beszédes, hogy a Bulányi-hagyaték részét képező kötet előszava gondos áttanulmányozásról árulkodó aláhúzásoktól tarka – egészen a második oldal aljáig, ahol elvész a nyom... Az utolsó, aláhúzással megjelölt mondat: „Magától értetődik, hogy az egyes szerzők [a kötet szerzőinek] értékrendje nem ugyanaz; a véleménykülönbségek azt tükrözik, hogy a jelenlegi magyar közönség nem egységes, a múlt öröksége így hat a 21. század elejének olvasóira.” Előtte valamivel pedig: „Az egyetlen kulturális örökségbe vetett hit arra ösztönözhet, hogy az irodalom múltjának áttekintése üdv történetnek rendelődjék alá.” Úgy tűnik, ezek a mondatok „soknak” bizonyultak Bulányi atya számára – nem kért a továbbiakból. Akkor, szóban Szerb Antal *Magyar irodalomtörténete*re hivatkozott mint koncepciózus egységében példa(sőt norma)adó munkára, de önéletrajzából is világos, milyen különbséget látott Szerb Antal világa és a jelenkor között:

„1934-ben jelent meg Szerb Antal *Magyar irodalomtörténete*, s magyartanáromnak azonnal bibliája lett. Hamarosan megszereztem én is, és Szerb Antal világosan látta, hogy két személy jelenti a szellemi Magyarországot: Szabó Dezső és Szekfű Gyula. 1934-ben 15 év telt el az összeomlás után. Ma is, 2005-ben, 15 éve hogy kivonultak a szovjet csapatok, s ha megkérdeznének, hogy ma kik jelentik a szellemi Magyarországot, mit mondanék? Szerb Antal ’34-ben 33 éves volt és tudta. 1940-ben, én még csak 21 éves voltam és tudtam, hogy Szekfű és Németh László – a csillagok. Ma 86 múltam, és fogalmam sincs, hogy kit nevezhetnék meg – ám az ötvenesek, a náluk öregebb vagy fiatalabb – kortársaim közül. Hogy kire esküszik ma a magyar ifjúság? Kiért tölti meg hétről-hétre a Gólyavárt? Hogy kinek hiszik el minden szavát a Keresztúry tanár úr szerű fiatalok? ’34-ben Szekfű 51, Szabó Dezső 55 éves volt. Kire tudunk ma így felnézni? Csak én vagyok ilyen béna? Mások tudják, hogy felnézünk-e ma egyáltalán valakire? Meg kellene kérdezni, ha volna kitől!” (Bulányi, 2005.)

Világos volt számomra, fiatal, öntudatos egyetemistának, hogy egy másik, letűnt világgal találkozom épp, a nagy elbeszélésekével – de egyszersem azt is gondoltam, így nem lehet, sosem is lehetett szövegekhez közelíteni. Csakhogy ezek megint elhamarkodott következtetések, amelyek

figyelmén kívül hagyják az életmű időbeli kiterjedését. Kétségtelen, hogy Bulányi atya mint irodalmár valahol ott ragadt a negyvenes évek végén – talán, ha nem ítélik el, akkor is más irányt vesz az élete, a börtön azonban végleg elvágtá az irodalmi élettől (ezért nem tud Nemes Nagyrol, ezért nem foglalkoztatja Pilinszky lírája) –, azonban korai kézírataiból világosan kitűnik, hogy tehetséges egyetemistaként, értő olvasóként készült a bölcsészdoktori pályára, s a kor köztisztviselőben álló egyetemi professzorai méltatták munkáját.

Már noviciátusi évéből (1936-37) fennmaradt önképzőkori füzetek is érdekesek, még kissé a tizenkilencedik századi retorika pátoaszával megszólaló tanulmányokat tartalmaz: *Sík Alexiusa és a Szent Elek legenda; Magyar fátum, Ady Endre; Szent Imre kapcsán; A metafizikus Vörösmarty; Március 15-ike tragédiája; Piaristák és a gyorsírás; Prohászka alakja és jelentősége; Sík Sándor lírai költészete*. Ekkor még úgy tervezte, *Vörösmarty, a magyar költők szentje* címmel írja majd magántanári értekezését, majd szeretett tanárát, a korszak egyik legelismertebb irodalomtörténészét, Horváth Jánost már azzal kereste meg, hogy a professzor által bevezetett fogalom, a „nemzeti klasszicizmus” témájában írja szakdolgozatát, amelynek végül csak az első fejezete készült el (1940), hiszen a téma disszertációnak is túl széles lett volna (Horváth meg is próbálta lebeszélni az ifjú piaristát, ő „Arany családíságát” javasolta volna témaként)... Négy évvel később egészen más, nyelvtani témájú írása jelent meg a Magyar Nyelv 15. évfolyamának 5. számában *A magyar hangsúly romlásáról* címmel – az alapos empirikus megfigyeléseket olykor kissé túlzó következtetések, nyelvművelői intelmek és nagy-komoly tudományossággal készített ábrák kísérik.

Ekkor, 1944-ben már doktori értekezésén is dolgozott, amelyet szintén Horváth Jánosnál kezdett el írni – *A magyar versforma Arany János alapján* –, s amelyet azonban végül sosem fejezett be.

„Mindezeket csak azért mondom el, mert nem mindenkinek sikerül doktori értekezésével új irányt adni választott tudományága fejlődésének, ahogy én gondoltam a magam disszertáció-kísérleteivel. Az ilyen babérra vágyó disszertációk nagyobbára el sem készülnek, meg sem íródnak. Életem folyamán többen arra az eredményre jutottak, hogy alighanem doktornak kell lennem, s ezért meg is ajándékoztak ezzel a címmel. Nem vagyok az. Akkor lettem volna, ha elfogadom a Horváth Jánostól kínált témát, s írok Arany János családíságáról, s a dolgozatom egy kicsit még pofozgatom a májusi szakvizsga után, s 42 öszen doktorrá fogadnak ez alapon azok,

akiknek ez a tisztük. Ha doktorrá akarsz lenni, írd meg, amit a professzorod ajánl! Ha újrászületnék, tudnám már, hogy így kell tennem. Hogy tenném is-e, az nem biztos. Mert aki újrászületne, alighanem az is rám hasonlítana.” (Bulányi, 2005.)

Az évszámokból ugyanakkor az is világos, hogy az irodalomtudósi pályának közvetlenül nem a börtönévek vetettek véget – Bulányi atya már korábban feladta ilyen irányú ambícióit. A tanári, nevelői munka kezdte kitölteni életét: már az 1942-43-as tanévben helyettes tanári megbízatást kapott Sátoraljaújhelyen, a következő évet Tatán töltötte, 1944-től pedig már Debrecenben tanított – a többi pedig ismert: 1945 tavaszán találkozik Kolakoviccsal...

„Egy-ügyű” ember lesz (a Bokor belső szótárából kölcsönzött kifejezéssel élve): haláláig az Isten Országa építésén fáradozik. S talán mégis inkább ez az egy ügyűség magyarázza azt az irodalom-felfogást is, amelyet első nekifutásra az életút hosszával, korszak- és paradigmaváltásokkal próbáltam körülírni. A Bokor alapítójának értelmezésében ez az egyetlen ügy, a jézusi Isten Országa valóban mindent, így az irodalmat is egyetlen „üdv történeti” célnak rendel alá...

A közösséget és az alapító Bulányi atyát egyaránt sokszor érte az a vád, hogy aránytalanul nagy hangsúlyt fektet a szellemre, s az Istenhez is döntően racionális módon közelít, míg a lélek háttérbe szorul; a művészet pedig – közhellyel szólva – a lélek húrjain játszik. A Bokor szamizdatirodalmának túlnyomó részét valóban szakirodalom, teológiai és sok más tudományos tárgyú tanulmány adja, ugyanakkor az alapító már az 1976-os Karácsonyi Ajándék kötetében hiánypótló jelleggel jelentette meg kedvenc verseit azzal a buzdítással, hogy testvérei is bővítsék a listát.

„Hans Urs Balthasar úgy gondolja, hogy a héber »kabád« /gör.: doxa/ a DICSŐSÉG – az Isten esztétikai állítmánya. Azt gondolja, hogy a kinyilatkoztatásnak ez a szava jelöli azt, amit mi úgy mondunk: szépség.

Az elmúlt évtized során mintha elhalványult volna bennem a szépség magamat és testvéreimet formáló jelentősége. Szeretném visszahozni múltamnak ezt a kincset; s indítást adni talán másoknak is, hogy használjuk fel jobban utunkon mindazt, ami szép.

Akit mi Utunknak tekintünk, meg tudta látni a mezei vadvirágok szépségét: »mondom nektek, hogy még Salamon sem ötözött fel – minden szépségében /’doxa’! – úgy, mint ezek közül bármelyikük /Mt 6,29; Lk 12,27/.«

Az én verseim nagyobb szépségeket mutatnak meg nekem, mint a mezei virágokét. Az út szépségeit, sőt az Út szépségét dalolják.” (KarAj, 1976.)

Az az irodalomszemlélet, amelyből természetesen következik, hogy ezeket a verseket „felhasználtam »nevelő«, azaz fiatalabb testvéreimet Jézus felé vinni akaró utamon”, tulajdonképpen már a fentebb emlegetett első önképzőkori esszéikben előkerül:

„Prohászka a költő! Jól érzem, hogy kissé kiesik e fejezet az eddigiek attitűdjéből, mégis nem hagyhatom el apostoli harcának legfőbb eszközét, az írást. Azonban ez az írás egyáltalán nem

szolgált irodalmi célokat, hiszen Prohászka ezt is alárendelte, mint mindent, a lélekért folytatott küzdelmének. Mi tehát Prohászka irodalmi jelentősége? Vajjon abban a pár költői, csodás harmóniájú életképében, *Az ondovai vámos*, *Zinka halhatatlan* stb. áll-e az? Nem ebben – bár nem telik el egy-két évtized s ezek benne lesznek a középiskolás olvasókönyvekben – hanem áll Prohászka költőisége és irodalmi jelentősége abban, hogy hozott új mondani-valót és az új mondani-való számára alkalmas formát. Az egyházi irodalom, amely megteremtette a magyar irodalmat s amelynek majoritása századokon keresztül elvitathatatlan volt a profánnal szemben, miután megteremti Pázmány által a magyar prózát, megáll. Tartalma, a katolikum nagyságban és színben megfogytokozik, a formája pedig megáll Pázmánynál, megmarad darabossága, elvész azonban egészséges oktató íze, lendületről, színről szó sincs, helyette azonban laposság, áporodottság, elnyűtt kenetesség, melyből hiányzik a lendületes, a mozgató lélek. És ekkor jön Prohászka.” (kézirat, Bulányi-hagyaték)

Kérdés persze, mennyiben feleltethető meg ez a szemlélet bármilyen létező irodalom-elmélettel. „A húszas és harmincas évek hazai irodalmi élete és reformértelmezése [...] a »katolikus irodalmat« és általában a keresztény eszményeket hirdető irodalmat vagy mint erősen konzervatív, a hivatalos művészetfelfogást követő szellemi képződményt, vagy mint pusztán pasztorációs céllal készült »papi« irodalmat értelmezte, és ez rányomta bélyegét a »katolikus költészet« recepciójára is.” (Pomogáts, 2002.) Ez a Vigília 1935-ös megindításával, Sík Sándor irodalmi fellépésével változott meg, aki a francia neokatolikus irodalom szellemének megfelelően próbálta újraértelmezni a katolikus irodalmat: „A katolikus hit nem dogmák összessége, a katolikus morál nem parancsok és tilalmak kazuisztikája, s a katolikus élet nem bizonyos liturgiai cselekmények végrehajtásában áll, amelyeknek nincs közük egyéb életmegnyilvánulásokhoz. A katolicizmus életforma, és pedig totális életforma, amely az egész valóságot átölelni, alakítani, betölteni, átlelkiesíteni igyekszik. Világfelfogás, melyben benne van minden, ami hozzáférhető; világézés, melyben elfér mindaz, »ami az ember szívébe felhatott«, és világalakító lendület, amely mindent – külső és belső valóságot – Krisztus képére akar átformálni.” (Idézi: Pomogáts, 2002) Bár a nyugatosok mindvégig távolságot tartottak Sík Sándor esztétikájától, Babits tulajdonképpen hasonló gondolatokat fejtett ki 1933-as *Katolikus költészet* című írásában. Ennek a szellemiségnek megfelelően aztán a XX. század derekán a katolikus költészetnek több formája is létrejött. Pomogáts Béla négy ilyen „áramlatot” különböztet meg. Az esztétikai katolicizmus a liturgia szépségében, a hagyományban, az egyházi művészeti korstílusok bűvöletében élt (Babits), a népi katolicizmus a népi vallásosság tradicionális élményeit kutatta (Juhász Gyula, Gárdonyi, Sinka), az ima mindig is az irodalom és Isten legközvetlenebb kapcsolatát jelentette, személyes odafordulás Istenhez, végül pedig kialakult a katolikus költészetnek egy olyan áramlata is, „amelynek az azonosulás lehetőségét az evangéliumok, a bennük megjelenő Krisztus adja [...], nem mindig jelenti azt, hogy a költő az egyházzal vagy talán inkább így mondanám: az egyház látható arcával és intézményrendszerével is azonosul. A vallásos hit nem ritkán istenkeresés, belső küzdelmek eredménye, [...] Istenbe vetett bizalom, a megváltás hite és reménye, az evangéliumi erkölcsiség.” A „katolikus irodalom” fogalmának ez utóbbi értelmezése, amely Bulányi atya szeretve tisztelt tanárának, rendfőnökének, Sík Sándornak „totális életformaként” megélt katolikus művészet-felfogásából kiindulva jut el az evangéliumi erkölcsiségben megélt Krisztus-követésig, ha a kortárs irodalomelméletekkel nehezen is léphet párbeszédbe (ahogyan Bulányi atya is értetlenkedve vette

kézbe *A magyar irodalom története*-t), mégiscsak létező irodalomelméleti koncepció. S talán az sem véletlen, hogy mindennek az a Pomogáts Béla szentel teljes tanulmánykötetet, aki épp ennek a könyvnek a bevezetésében emlékezik meg Bulányi Györgyről, akinek sorsa jól példázza a magyar társadalom lelki újjászervezésének rendszerváltáskor feléledt, majd újra eltemetett reményeit...

Pedig a *Megújulásra váró hagyomány* kiadásakor még nem tudhatta, hogy a könyv elején védelmébe vett Bulányi atya néhány év múlva nagyon is konkrét elképzelésekkel áll elő e hagyomány megújítására vonatkozóan. Balszerencsés körülmények között egy politikailag elkötelezett lapban, a Magyar Mércében jelent meg 2007 májusában az az interjú, melyben a Bokor alapítója a 2. században élt eretnek Markionnal szimpatizálva fejtegeti, hogy az igeliturgiában a zsidó mitológia véres, Jézus előtti istenképet sugalló mítoszai és a szentlecke olvasmányai helyett inkább a világ- és a magyar irodalom jézusi műveit olvastatná a templomokban. A cikk nagy port kavart, s a megfelelő fórumokon rögvest bekerült az antiszemita diskurzusba. Ennek jogosságával itt nem kívánok foglalkozni – ez ennek a dolgozatnak nem témája. A vitában ugyanakkor azzal a fontos mellékkörülménnyel nem igen foglalkozott senki, hogy a teológiai motivációk mellett nyilvánvalóan hajtotta Bulányi atyát szépirodalom iránti rajongása, s a fentiekben vázolt, az irodalmat az istenország-építés szolgálóleányaként értelmező „irodalomelméleti koncepció” is. (Így itt inkább az merülhetne fel problémaként, létezhet-e jézusi irodalom, s ha igen, miben áll – vagy: milyen, ami nem jézusi...) Márpedig az eset utóéletét tekintve az irodalmi motiváció tűnik fontosabbnak – hiszen Bulányi atya életének kilencvenegyedik évében új könyvbe kezdett...

„Az én antológiám... (A jézusi irodalom gyöngyszemei)

Még csak kezdődik a tavasz és a nyarat arra akarom felhasználni, hogy könyvet írjak a jézusi magyar irodalomról, de a lelkem máris csordultig tele van vele. Különösen az utóbbi években – barátaim is megfigyelték – egyre inkább visszatért életem első szerelme... Az, hogy tulajdonképpen egy magyartanár bolondult bele 65 évvel ezelőtt Jézusba. Mondom, még csak nyílik a tavasz, s bár meghalni sincs időm, egyre inkább hatalmába kerít ez az első szerelem. Tegnap éjjel nem tudtam elaludni. Mért? Tizenhat órás munkanap volt mögöttem. Le kellett ülnöm a masinám elé, s meg kellett írnom készülő munkám előszavát. Íme: (...)”

Irodalomjegyzék:

BULÁNYI György, Önéletírás, 2005. <http://bokorportal.hu/alapito.php>

Árpád von KLIMÓ, *A katolikus önértelmezés új irányai az 1960-as években Olaszországban és Magyarországon. Don Lorenzo Milani és Bulányi György példája*, Századvég, 2007/2, 131-163.

BULÁNYI György, *Az én verseim – I.*, Karácsonyi Ajándék, 1976, 73/d.

BULÁNYI György, *Az én antológiám (A jézusi magyar irodalom gyöngyszemei)*, 2009. <http://www.mek.oszk.hu/12800/12844/12844.pdf>

POMOGÁTS Béla, *Megújulásra váró hagyomány*, Budapest, C.E.T. Belvárosi Könyvkiadó, 2002.

SZAKOLCZAY Lajos, *Páter Bulányi*. Debrecen, Új Idő Lap- és Könyvkiadó, 1989.

SZEGEDY-MASZÁK Mihály (szerk.), *A magyar irodalom története I-III.*, Budapest, Gondolat, 2007.

Köszönet Koltai Andrásnak, a Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára vezetőjének és Vinczéné Géczy Gabriellának, hogy fontos Bulányi-kéziratok megismeréséhez segítettek hozzá.